

volgende studieavonden zijn op **3 september, 1 oktober, 5 november** en **3 december**.

Mossencursus voor beginners (KNNV afd. Leiden)

Het leuke van het bestuderen van mossen is, dat je dat kunt doen in een tijd dat we niet afgeleid worden omdat vele elementen in de natuur in ruste zijn. Mossen daarentegen gaan in de winter gewoon door. Prachtige gelegenheid om de lange winteravonden te besteden aan de bestudering van deze fascinerende kleine plantjes.

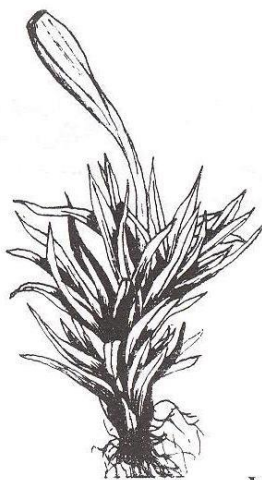
De mossencursus bestaat uit 5 avonden en 5 dagexcursies. Van de deelnemers wordt actieve belangstelling verwacht. Enige voorkennis is een voordeel, maar niet echt nodig. Elke avond bestaat uit theorie (bouw en leefwijze, herkennen van

groepen) en practicum (met loep en/of microscoop).

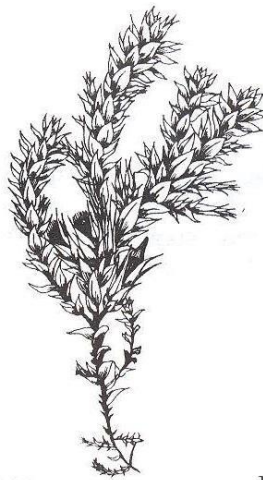
De cursus wordt gegeven op 5 dinsdagavonden, t.w. op **26 november, 28 januari, 25 februari, 25 maart** en **22 april**. Ze worden gehouden in Leiden (Titus Brandsmalaan 150). We beginnen om 19.30 uur en eindigen om 22 uur.

Bij deze cursus behoren ook excursies naar verschillende mosrijke natuurgebieden. Gedacht wordt aan Voorne, Kijfhoek, Buren, De Zilk en Nieuwkoop. Wij kunnen de mossen dan zoeken en bekijken daar waar ze groeien. Op deze excursies zal niet uitsluitend naar mossen worden gekeken; de uitgekozen excursieterreinen zijn ook bekend om hun rijkdom aan paddestoelen, insecten, planten en vogels.

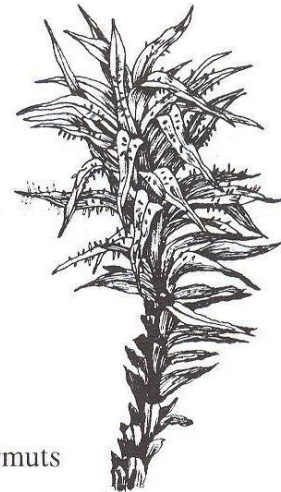
Nadere informatie over de inhoud en de kosten bij Wim Vlasveld (071-3415552) of Joop Kortselius (071-5172966).

Knotskroesmos

Vliermos

Broedhaarmuts

Reuzensterms langs de Friese kust

Jelle van Dijk

Vanuit het zuiden opkomende regen, soms met zware buien. Ondanks deze sombere weersverwachting vertrokken op zaterdag 24 augustus toch 18 personen richting Friesland. Bij vertrek regende het al een beetje, maar bij Amsterdam waren we de buien al vooruit gesneld. De eerste afspraak was: eerste stop op de Kleine Praambult bij de Oostvaardersplassen. Dankzij het rustige tempo van kopman Koene Vegter die in zijn nieuwe bolide een grote zelfbeheersing toonde, bereikten we in gesloten formatie, via de afslag Almere Buiten-West, het afgesproken punt. Met zoveel vogelaars is de Kleine Praambult wel erg klein. We zagen, op enige afstand, enkele

Grote Zilverreigers, Lepelaars, Bruine Kiekendieven en heel veel Grauwe Ganzen. Na een slok koffie uit de thermosfles ging het verder richting Emmeloord. We namen de afslag Lemmer en bereikten de Sondeler Leien. Hier waren honderden Goudplevieren te bewonderen. Ook zagen we grote groepen Kieviten en enkele Holenduiven.

We vervolgden de route via Oude Mirdum en even later waren we bij de vogelkijkhut van de Mokkebank. In het ondiepe water voor de hut zwommen honderden eenden, waaronder Pijlstaarten en Wintertalingen. Verder op het meer dobberden honderden Knobbeltzwanen, die gezelschap hadden van 4 Zwarte Zwanen. Omdat we vanuit de hut niet of nauwelijks over het

rietveld konden kijken, gingen we op de dijk staan om een beter uitzicht op de zandbanken te krijgen. Op de zandbanken veel Grote Mantelmeeuwen, Zilvermeeuwen, Stormmeeuwen en Visdieven, maar geen Reuzensterns. Omdat in de aankondiging van deze excursie in *De Strandloper* te lezen was geweest dat we (vrijwel) zeker Reuzensterns zouden zien, begon het volk reeds licht te murmureren. Boven het IJsselmeer werd het ondertussen steeds donkerder. We reden daarom snel door naar de volgende vogelkijkhut in de bocht van Molkwerum. Op de oude zuiderzeedijk werden de telescopen opgezet en binnen de minuut klonk de verlossende mededeling: *Reuzensterns in zicht!*

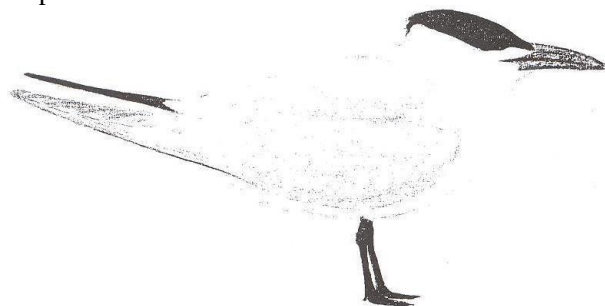

Een pad voerde vanaf de dijk naar een mooie kijkhut op de voormalige kwelder. Vanaf deze plek waren de 6 Reuzensterns nog veel beter te bekijken. Voor de kust is hier met stenen een golfbreker neergelegd, waardoor veel vogels de luwte aan de luwzijde kunnen benutten. Prachtige vogels die Reuzensterns, zowel in zit als in vlucht. De forse, felrode snavel in combinatie met een forse zwarte koplap maakt deze stern onmiskenbaar. In de vlucht vallen de lange vleugels op met veel zwart aan de binnenzijde van de handpennen. Met een voldaan gevoel en enige groene vlekken vanwege nog niet geheel opgedroogde verf, werd hierna de rest van het vogelbestand bekeken: veel Aalscholvers, enkele Nijlganzen, veel eenden en enkele Bonte Strandlopers. Op de weg terug naar de dijk zagen sommigen enkele Baardmannetjes en Watersnippers.

Via Hindelopen werd koers gezet naar de Workumerwaard. We reden eerst naar de camping op de zuidpunt en parkeerden hier de auto's. Velen namen de gok dat er op zaterdagmiddag niet op parkeerkaartjes gecontroleerd zou worden. Vanaf de parkeerplaats voert een smal paadje naar een uitkijkheuvel (met borstwering) aan de waterkant. Ook hier zijn in het ondiepe water enkele lange richels van stenen neergelegd om de golven te breken en enige aanslibbing te bevorderen. Het

resultaat van deze natuurbouw mag er zijn! In het ondiepe water lagen enkele zandbanken die dicht bezet waren met vogels. Het zwart-witpatroon bleek grotendeels veroorzaakt te worden door grote groepen Aalscholvers en Lepelaars, maar bij nauwkeurig kijken bleek één bank helemaal vol te zitten met Reuzensterns. We telden er 61! Dat het ondertussen een beetje was gaan regenen werd nauwelijks opgemerkt. In het aangrenzende grasland foerageerden duizenden ganzen. Het betrof voornamelijk Grauwe Ganzen. Ringonderzoek (met halsbanden) heeft uitgewezen dat hier veel vogels uit het Oostzeegebied komen ruien. Verder waren hier nogal wat exoten te zien: 22 Streepkopganzen, 12 Nijlganzen, 4 Casarca's en 5 Canadese Ganzen. Ook enkele Brandganzen liepen hier rond.

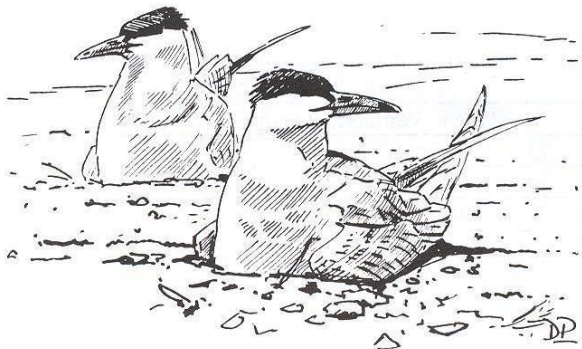
In een druilerig regentje reden we naar de noordpunt van de Workumerwaard. Het uitkijkplatform was geheel bezet door Utrechtse vogelaars. De mededeling: *Verderop zitten ruim zestig Reuzensterns!* zorgde er voor dat het platform snel ontruimd werd en dat wij verder het rijk alleen hadden. Langs de waterkant liep een Grote Zilverreiger met grote, langzame passen door het ondiepe water. Door even enkele malen op te vliegen en met de poten in het water te slaan, werden vermoedelijk vissen opgejaagd, want na de laatste actie werd met een snelle duik een flinke vis bemachtigd. Goed was te zien in welk tempo deze voedselbrok door de zeer lange nek van de reiger schoof. Verder zagen we hier veel Wintertalingen, Pijlstaarten, Aalscholvers, Kemphanen en Lepelaars.

Omdat we van de Utrechtse vogelaars hadden gehoord dat er een Poelruiter bij Makkum was gezien, werd besloten direct naar de Makkumer Zuidwaard te rijden. Dat deze afspraak niet door alle chauffeurs bewust was opgevangen, bleek bij aankomst in Makkum: twee groepen hadden ons verlaten en waren begonnen aan een afsluitend, alternatief programma. Vrij snel na de rotonde van Makkum stopten we voor een lange kreek aan de zuidzijde van de weg. De telescopen werden opgezet en zowaar: 9 Reuzensterns! Een van deze vogels vloog even later pal over ons heen op slechts enkele meters hoogte. Hierbij waren alle

vluchtkenmerken uitstekend waar te nemen. Ondanks ijverig uren lukte het ons niet een Poelruiter te vinden. Wel zagen we hier een Grutto, enkele Tureluurs, Zwarte Ruiters, Oeverlopers en Bontbekplevieren.

Via de Afsluitdijk en een korte stop bij de haven Den Oever reden we huiswaarts. Bij Schiphol begon het echt te regenen. Door de afsluiting van de A44 kostte het ons nog bijna een uur om deze laatste etappe af te leggen.

Omdat het toch wel heel bijzonder is dat er deze zomer zoveel Reuzensternen langs de Friese kust worden gezien, volgen hier wat meer bijzonderheden over de Reuzenster. De in ons land waargenomen Reuzensternen zijn alle afkomstig uit het Oostzeegebied.

Hier broeden op eilandjes voor de kust zo'n 1500 paren (Zweden, Finland, Estland). De Oostzeepopulatie telde in 1935 slechts 500 paren. Door beschermingsmaatregelen in het broedgebied nam dit aantal toe tot 1200 in 1950 en 2300 in 1971. Hierna viel het aantal terug tot 1500 paren in 1992. Deze terugval wordt voornamelijk toegeschreven aan nestroof door de Amerikaanse nerts (*Mustela vison*). Deze uit pelsdierfokkerijen afkomstige dieren planten zich in de natuur gemakkelijk voort en overleven ook strenge winters.

Ook langs de Zweedse westkust weerhoudt het zoute water ze niet naar eilandjes te zwemmen om daar eieren en jongen van zeevogels te roven. Verder kan de toegenomen predatie in het overwinteringsgebied (binnendelta van de Niger) en langs de trekroute (Italië, Malta) een rol spelen. Het overwinteringsgebied wordt bereikt over een breed front over West- en Midden-Europa, waarbij dikwijls noordzuidlopende rivierdalen worden gevolgd.

In ons land worden Reuzensternen waargenomen van half april tot eind september. Veruit de meeste waarnemingen (87%) worden gedaan in de periode begin augustus – half september.

De beste plaatsen in ons land om deze soort te zien zijn: Lauwersmeer, Friese IJsselmeerkust, Zwarte- meer, Drontenermeer en Veluwemeer. Veruit de grootste aantallen worden langs de Friese kust gezien. In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw ontdekte Trinus Haitjema dat de Steile bank in Gaasterland in toenemende mate als ruigebied voor Reuzensternen ging fungeren. Hij stelde vast dat eind juli uitsluitend adulte vogels verschenen en dat eind augustus en begin september soms de helft van de groep uit eerstejaars vogels bestond. Na 1995 is het accent duidelijk verschoven naar de zandbanken voor de Workumerwaard en worden de aantallen in Gaasterland steeds lager. De grootste aantallen die tot dit jaar waren vastgesteld waren: 18 augustus 1997 49 ex. Steile Bank en 27 augustus 1999 50 ex. Workumerwaard.

In onze regio is de Reuzenster een zeldzame verschijning. In *Vogels van Noordwijk en omstreken*, waarin de waarnemingen tot 1 januari 1989 zijn verwerkt, worden de volgende maandtotalen genoemd: april 2, mei 1, juni 1, juli 2, augustus 1, september 9. Vroegste waarneming 23 april 1973, laatste waarneming 30 september 1972. Na 1988 zijn nog maar heel weinig Reuzensternen in onze regio gezien: 24 september 1990 1 ex over zee, 1 augustus 1992 1 ex over strand, 19 mei 1999 1 ex over zee, 4 augustus 1999 2 ex over polder Elsgeest.

Leuk om mee te besluiten: op de dag dat wij 76 Reuzensternen in Friesland telden, zag Wilem-Jan Hooijmans een Reuzenster bij de Langevelderslag!

Geraadpleegde literatuur:

Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. *Algemene en schaarse broedvogels in Nederland (Avifauna van Nederland 2)*. GMB Uitgeverij / KNNV Uitgeverij, Haarlem / Utrecht.

van Dijk J. & Hoek D. 1989. *Vogels van Noordwijk en omstreken*. Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, Noordwijk.

Hagemeyer W.J.M. & Blair M.J. (Editors). 1997. *The EBCC Atlas of European Breeding Birds. Their Distribution and Abundance*. T. & A.D. Poyser, London.